

Între anarhism și social-democrație. Influența anarhiștilor asupra clasei muncitoare din România până la 1914*

Alin BURLEC**

Abstract

Between Anarchism and Social Democracy. Anarchist Influence within the Romanian Working Class until 1914

Starting from the second half of the XIX century, modern politics were introduced in Romania and besides conservatism and liberalism that became established doctrines, left wing ideas tried to gain a foothold too. The beginnings of socialism in Romania can be found in the 1870's and while eventually Marxism became the dominant leftist trend, at first there was a rather large pool of ideas brought by different groups like university students who studied abroad, those from Romanian universities and intellectuals from the Russian Empire who migrated to Romania. Those groups were the foundation for the first socialist movement that tried to spread socialism within the working class but the rather small number of anarchists were unable or unwilling to establish working class organizations. During the revival of socialism within the working class after 1900, anarchists like Panait Zosin and Panait Mușoiu tried to convince in embracing their ideas and by using archival sources and newspapers from the era we will try to better understand the motives behind the few workers who embraced anarchism.

Keywords: *socialism, anarchism, working-class, left-wing politics, working class politics.*

Introducere

Existența anarhismului în România este un subiect încă în mare parte necercetat de către istoricii români, iar cercetarea anarhismului în interiorul clasei muncitoare din România nu s-a bucurat nici ea de o atenție deosebită. Motivele sunt destul de evidente și sunt legate de direcțiile de cercetare, căci pe de-o parte, în perioada comunistă partidul comunist dorea să prezinte o istorie a mișcării muncitorești ce îmbrățișa socialismul marxist și respingea alte orientări politice. Perioada postdecembristă, pe de altă parte, este caracterizată de o lipsă a interesului pentru studierea mișcărilor de stânga din secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului următor.

---

* This work is supported by the Ministry of Research, Innovation and Digitization through Program 1 – Development of the national research – development system. Subprogram 1.2 – Institutional performance - Projects for financing excellence in RDI, contract no. 28 PFE/30.12.2021.

** Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Școala Doctorală de Filologie și Istorie, B-dul Victoriei, nr. 5-7, 550024, Sibiu, România (alin.burlec@ulbsibiu.ro).

Prezentul articol își propune să fie o introducere asupra unor aspecte mai degrabă generale legate de pătrunderea anarhismului în rândurile muncitorilor din România până la 1914. În prima parte a articolului vom schița o scurtă istorie a anarhismului, pentru ca mai apoi să ne concentrăm pe modul cum acest curent a pătruns în vechiul regat, dar și diferențele dintre socialism și anarhism. În partea a treia a articolului vom arăta rolul acestei ideologii în mișcarea muncitorească de la începutul secolului XX, iar în ultima parte vom prezenta câteva portrete ale unor muncitori care au aderat la aceste idei.

La nivel european, curentul politic al anarhismului a început să apară la mijlocul secolului al XIX-lea și în general principalii doctrinari ai anarhismului sunt Pierre-Joseph- Proudhon, Mihail Bakunin și Piotr Kropotkin.¹ Fără a intra în detalii cu privire la diverse aspecte ale doctrinei anarhiste din motive ce vor fi menționate mai jos, dorim totuși a menționa că cei ce aderau la anarhism, respingeau existența statului, considerând că acesta nu poate fi explicat doar prin dezvoltarea forțelor economice. Acțiunea directă este un alt pilon de bază, aceasta constând în faptul că anarhiștii resping democrația reprezentativă, astfel că ei nu acceptă participarea la alegeri. Totuși, unele forme de organizare sunt acceptate, astfel că de-a lungul timpului anarhiștii au încurajat dezvoltarea unor organizații precum cooperativele muncitorești, sindicatele sau asociațiile de ajutor reciproc.²

Venind tot dintr-o tradiție de stânga, anarhiștii au avut o relație tumultuoasă cu socialiștii, iar conflictele din interiorul Internaționalei I sunt un bun exemplu pentru a ilustra acest lucru. În 1869, Internaționala I a acceptat statutul de membru a *Alianței Internaționale a Democrației Sociale* a lui Bakunin, o asociație politică înființată cu un an înainte. În această perioadă anarhismul a început să devină popular în Spania, Italia și unele părți ale Elveției, însă cele două tabere și în special cei doi ideologi principali, Karl Marx și Mihail Bakunin, au intrat în conflict. Marx nu era de acord, printre altele, cu lipsa de rigoare teoretică și de realism a lui Bakunin, iar cel din urmă cu ideile organizatorice și disciplina revoluționară pe care primul o încerca a impune. Cu toate acestea, cei doi cădeau de acord asupra unor aspecte, precum ar fi rolul sindicalismului.³

Conflictul dintre cele două tabere va fi fatal Internaționalei I, astfel că la câțiva ani după ce anarhiștii au fost excluși ea a și fost desființată. În anii '70-'90 socialismul a început să se răspândească printre muncitorii și intelectualii apropiați muncitorimii în mai multe țări europene, înființând partide, sindicate și multe alte organizații specifice cum ar fi cluburi de lectură, coruri, asociații de femei etc. Acolo unde sistemul politic a permis, socialiștii au participat la alegeri și până la

¹ Ruth Kinna, „Anarchism” in *Encyclopedia of Political Theory*, ed. Mark Bevir (Thousand Oaks: Sage, 2010), 34.

² Kinna, „Anarchism”, 35-36.

³ Jean Préposiet, *Istoria anarhismului*, trad. Adrian Moșoianu (București: Sirius, 2006), 88-89.

1914 țări ca Germania, partea Austriacă a Austro-Ungariei, țările nordice, Franța etc. aveau reprezentanți socialiști în parlamentele naționale.

Anarhismul a urmat o cale diferită, caracterizată pentru o bună parte a perioadei de izolaționism față de clasa muncitoare și ca urmare a atentatelor săvârșite (deși utilizarea violenței a fost un punct de dezbatere important printre libertari), anarhiștii au fost repudiați de societate. Totuși, spre sfârșitul secolului al XIX-lea va exista o schimbare de tactică și anarhiștii vor încerca să pătrundă în sindicate⁴. Schimbarea de tactică începe să aibă loc în anii '90, un exemplu fiind memoriul lui Ferdinand Pelloutier și Aristide Briand cu titlul „*Révolution par la grève générale*” în care ei căutau să ofere muncitorilor o a treia cale care să difere de legalismul reformist sau de violența unei revoluții. Principala armă ar fi fost greva generală, o acțiune legală care să răstoarne societatea existentă. Autorii considerau că o grevă generală de cincisprezece zile ar fi fost îndeajuns, însă pentru asta erau necesare pregătiri prealabile.⁵

Prin schimbarea de tactică din anii '90, anarhiștii au încercat să intre în contact cu muncitorimea din diferite țări, rezultatele variind de la caz la caz, Spania (mai ales în perioada interbelică) fiind un teren mai fertil pentru noile idei decât Germania sau țările nordice. Efectele acestei schimbări s-au văzut și în România până la un anumit punct, unde socialiștii au început a-și răspândi ideile printre muncitori și unde intelectuali influențați de diverse curente de stânga vor activa pentru o perioadă.

Anarhismul în vechea mișcare socialistă

Ca urmare a faptului că atât anarhismul cât și socialismul sunt mișcări de stânga, apariția și răspândirea ideilor libertare în România a fost strâns legată de geneza și dezvoltarea socialismului, căile de propagare au fost asemănătoare și în unele cazuri aceeași intelectuali au susținut idei eclecticice ce veneau din mai multe direcții. Izvorul de inspirație al celor două ideologii a fost străinătatea, iar în România a intrat prin mai multe căi. Damian Hurezeanu⁶ menționează două dintre acestea: studenții din universitățile de la București și Iași ce erau influențați de lucrări sau broșuri de stânga; dar și datorită intelectualilor care s-au refugiat din Imperiul Țarist în România și care au ajutat la înființarea primelor asociații socialiste și la scrierea primelor broșuri sau tipărirea primelor ziare. Importanța celor din urmă este

---

⁴ Préposiet, *Istoria anarhismului*, 97.

⁵ Préposiet, *Istoria anarhismului*, 432.

⁶ Damian Hurezeanu, „Începuturile mișcării muncitorești în România 1848-1878”, *Revista de istorie* tom 32, nr. 7 (iulie 1979), 1280.

recunoscută de mai mulți autori, atât în epocă⁷, în perioada comunistă⁸, dar și în istoriografia postcomunistă.⁹

Un alt mod de propagare a socialismului și anarhismului a fost reprezentat de tinerii ce studiau la universități din occident și care au intrat în contact cu diverse idei politice și au fost influențați de autori ce erau la modă printre colegii lor și care la venirea în țară au încercat să răspândească noile idei. În acest context este interesantă afirmația lui Constantin Mille care student la Paris fiind, participa la întruniri libertare sau socialiste. Mille chiar afirmă, deși exagerând în mod cert, că socialiștii români au fost admiratorii publicistului anarhist Emile Gautier.¹⁰

Diferențele dintre cele două grupuri au dus la crearea unei relații anevoioase, mai ales din momentul în care marxismul a devenit preponderent. Dacă pe de-o parte, abordarea față de violență sau participarea la viața politică erau diferite, pe de altă parte, importanța sindicalismului era împărtășită de ambele grupări, mai ales după apariția anarho-sindicalismului. Aceste suprapuneri parțiale au jucat un rol important în contextul românesc din mai multe motive.

În primul rând, a deschis calea colaborării unor intelectuali anarhiști cu vechea mișcare socialistă (dar și cu o mică parte a muncitorilor din mișcarea ca a reapărut după 1900), cu atât mai mult cu cât socialiștii perioadei erau influențați de mai multe curente căci și cercurile de stânga de aici erau eterogene. În al doilea rând, și aici ne referim în primul rând la clasa muncitoare, înțelegerea percepțelor și diferențelor dintre idei era redusă, astfel că o parte a stângii din România nu a putut face diferențe majore dintre cele două curente. Distincțiile au fost mai de grabă de ordin tactic și nu ideologic.¹¹ Acesta este și principalul motiv pentru care am considerat că o prezentare amănunțită a doctrinei anarhiste nu este necesară.

Cu siguranță personalități ca Panait Mușoiu sau un număr mic de muncitori cunoșteau doctrina mai în profunzime, însă marea masă a muncitorilor nu. Problema nu este specifică anarhiștilor, căci și social-democrații s-au confruntat cu aceeași problemă.

Radicalismul adus de studenții români de la universitățile din occident, al celor din țară sau radicalismul refugiaților din Imperiul Țarist nu s-a răspândit căci o parte din ei, cum ar fi Nicolae Zubcu Codreanu sau dr. Nicolae Russel vor înceta să facă parte din mișcare (primul va muri la câțiva ani după venirea în țară, iar dr.

⁷ Constantin Bacalbașa, *Bucureștii de altă dată 1871-1884*, vol. I (București: Editura ziarului „Universul”, 1927), 234-235.

⁸ Dumitru Vitcu, *Din începuturile mișcării socialiste la Iași*”, *Anuarul institutului de istorie și arheologie „A.D. Xenopol” XIV* (1977), 344.

⁹ Călin Cotoi, *Inventing the Social in Romania, 1848-1914. Networks and Laboratories of Knowledge* (Paderborn: Brill; Ferdinand Schöningh, 2020), 43-90; Nicolae Jurca, *Istoria social-democrației din România* (București: Editura Științifică, 1994), 12.

¹⁰ Tiberiu Avramescu, *Constantin Mille. Tinerețea unui socialist* (București: Editura Politică, 1973), 137.

¹¹ Adi Dohotaru, *Socialiștii. O moștenire (1835-1921)* (Chișinău: Editura Cartier, 2019), 214-215.

Russel va pleca din România). Cei care vor deveni liderii mișcării, fie mai mult din punct de vedere doctrinar precum Constantin Dobrogeanu Gherea, sau politic precum Ioan Nădejde sau V.G. Morțun, s-au dovedit a fi adepții social-democrației. Cu toate acestea, adepți ai anarhismului precum Panait Mușoiu sau Panait Zosin au rămas apropiați de mișcarea socialistă și de muncitori. Mușoiu a ținut pentru o perioadă conferințe la clubul socialist, timp în care a colaborat și la ziarul *Munca* unde a intrat în polemică cu Constantin Mille în legătură cu propaganda prin fapt.¹² Viitorul proprietar al ziarului *Adevărul*, contracarându-l pe Mușoiu și afirmând că acest mod de propagandă este unul al „*partidului socialist anarhist*”, grupare la care el nu adera. Atitudinea lui Mille, cel care în timpul studenției de la Paris participa și la adunări anarhiste, arată de fapt care este atitudinea majorității din mișcarea socialistă a vremii.

Prima mișcare socialistă nu a fost concurată de libertari, însă socialiștii fac trimiteri repetate la posibilul pericol al acestei ideologii. Într-un articol de la 1895¹³ apare idea de anarhism de sus și anarhism de jos. Primul aparține burgheziei care împiedică organizarea pașnică a muncitorilor prin căi ilegale precum ar fi violarea secretului corespondenței sau desființarea unor societăți ale lucrătorilor. Cel de-al doilea fiind rezultatul mizeriei și ignoranței, iar el „*produce milă*” în schimb ce varianta celui practicat de clasa de mijloc „*produce scîrbă și dispreț*”.

Nădejde, scriind sub pseudonimul I. Delescu, își atenționează și el cititorii cu privire la pericolul tendințelor libertare și abordează problema într-un mod similar cu exemplul de mai sus al lui N. Bradu (probabil tot un pseudonim), ambii legând anarhismul și de clasa de mijloc. Libertarii nu sunt cei mai înaintați în idei, ci sunt ultima manifestare a radicalismului burghez¹⁴. Propaganda prin fapt e și ea contestată de Nădejde, acesta caracterizând-o ca fiind contraproductivă deoarece guvernele, și aici dă exemplul Franței sau Germaniei, se folosesc de pericolul libertar pentru a pune în aplicare legi contra socialiștilor ce sunt puși laolaltă cu anarhiștii.¹⁵

Vechea mișcare socialistă s-a destrămat la 1899-1900 când o parte, cunoscută sub denumirea de *generoși* au plecat la partidul liberal. Nădejde, încearcă să explice decizia luată și pe lângă motivele legate de slaba dezvoltare industrială sau problemele financiare, acesta menționează și anarhismul. Câțiva ani mai târziu, Constantin Graur îl combate pe fostul lider socialist, argumentând că acuza aruncată asupra unei părți a muncitorimii care ar fi aderat la anarhism este falsă, acesta luând pe rând acuzele pentru a le critica. În primul rând, Nădejde însuși afirmase că a

---

¹² Const. Mille, „Propaganda prin fapt”, *Munca*, București, II/21 [dată ilizibilă], 2; P. Mușoiu, „Propaganda în mișcarea socială”, *Munca*, București, II/22 [dată ilizibilă], 1-3.

¹³ N. Bradu, „Anarhismul de sus”, *Lumea Nouă*, I/130, 21 martie 1895, 1.

¹⁴ I. Delescu, „Anarhismul”, *Lumea Nouă*, II/443, 22 februarie 1896, 1.

¹⁵ I. Nădejde, „Nebunia anarhistă”, *Lumea Nouă*, III/921, 8 august 1897, 1.

stopat tendințele libertare din mișcare cu puțin timp înainte de a părăsi partidul,¹⁶ iar dovezile oferite de acesta pentru a arăta atitudinile libertare ale muncitorilor nu sunt suficiente. Exemplele alese de Graur nu se opresc doar asupra vechii mișcări, ci și celei de după 1900. Nădejde menționează publicarea unei nuvele în *România Muncitoare* ce includea o scenă unde un țăran l-a bătut pe boier și o scriitură al lui M. Gh. Bujor ce povățuia soldaților să nu tragă. Graur arată că astfel de „excese” erau prezente și în vechea mișcare, ele nefiind criticate de Nădejde la vremea respectivă. La 1895, Al. G. Radovici, într-un articol din *Drepturile omului* afirmă că înțelege dorința de răzbunare a revoluționarilor francezi, iar la 1896 însuși Nădejde, referindu-se la Gr. M. Sturdza, îi dorea „senilului cazac decât o moarte grabnică”.¹⁷

Polemica prezentată nu este nici pe departe una teoretică, ci mai degrabă discursivă. Până și Mușoiu prin prezentarea propagandei prin fapt în oficiul social-democrat nu a făcut decât să intre în polemică pe chestiuni de tactică, ideologia libertară nefiind prezentată pe îndelete. În cazul lui N. Bradu ea nu este înțeleasă mai deloc deoarece conform acestuia și atunci când burghezimea se folosește de autoritățile statului pentru a încălca legile, este tot un fel de anarhie. Nu în ultimul rând, prin articolele sale în presa socialistă, Nădejde a încercat a-i ține departe de anarhism pe muncitori, încercând să-l zugrăvească drept nociv pentru aceștia și pentru socialism.

Spre anarhism sau social-democrație?

Părăsirea mișcării de către generoși a dus la desființarea mării majorități a cluburilor și sindicatelor afiliate și la oprirea apariției ziarului. Pentru câțiva ani mișcarea socialistă a fost practic inexistentă printre muncitori, însă încetul cu încetul centrele de la București și mai apoi din alte orașe industriale din țară au început a-și relua activitatea. În tot acest timp, libertarii nu au încercat să umple golul lăsat de social-democrați, astfel că tot cei din urmă au reușit să (re)câștige o parte din muncitorime.

În această perioadă tranzitorie, Mușoiu și Zosin au ajutat noua mișcare socialistă ce în primii ani consta din mici grupuri formate din persoane ce au rămas fidele ideologiei. Despre această perioadă, Gheorghe Cristescu,¹⁸ ce până la 1914 a ocupat și poziția de lider al sindicatelor și din 1921 cea de primul secretar general al Partidului Comunist din România, își amintea că pe la 1902 micul grup socialist se întrunea la o cofetărie de pe Calea Victoriei, unde uneori participau Mușoiu și

¹⁶ Const. Graur, *Din istoria socialismului român*, ediția a II-a ([s.l.]: Institutul de Editură „Avântul”, 1912), 14.

¹⁷ Const. Graur, *Din istoria*, 45-47.

¹⁸ Arhivele naționale istorice centrale (în continuare ANIC), fond *Amintiri, memorii și însemnări ale unor personalități despre situația economico- socială și politică din România 1882-1972*, dosar 439, 24-25.

Zosin. Cel din urmă vine cu propunerea ca socialiștii să reînființeze cercurile, însă de data aceasta sub o nouă denumire, și anume *România Muncitoare*. Conform lui Cristescu, socialiștii erau nesiguri pe numele considerat naționalist, însă până la urmă au acceptat. Tot Zosin a fost cel care a venit cu ideea scoaterii unui ziar cu același nume. Despre relația socialiștilor cu cei doi libertari, Cristescu își amintește că în perioada în care nu exista un ziar socialist, ei s-au îndreptat spre *Revista Ideei* editată de cei doi și preluau ceea ce era conform viziunii lor.¹⁹ Până spre sfârșitul perioadei studiate, Mușoiu a rămas aproape de mișcarea socialistă și de clasa muncitoare și se pare că se bucura de o anumită stimă, la o întrunire socialistă în 1912 la sala *Dacia* unde spectator fiind, socialiștii ce făceau poliție prin sală s-au bucurat să-l vadă.²⁰

Revista Ideei a fost cea mai longevivă revistă libertară din România, iar crearea acesteia se suprapune cu perioada în care, la nivel european, anarhiștii încep să se înscrie și să facă propagandă în sindicate. Tot în această perioadă, politica se află într-un proces de tranziție de la cea pentru un public restrâns, la politica de masă ce cuprinde și populația obișnuită, în special în mediul urban. Sistemul de vot cenșitar românesc limitează participarea politică la alegeri, însă periodicele vremii, ce în multe cazuri abordează teme politice, aduc acest subiect în atenția unui număr din ce în ce mai mare de cititori. Social-democrații din România au dorit să construiască o mișcare de masă, astfel că propaganda era necesară, iar aici presa trebuia să joace un rol important. Încercând să se îndrepte și ei spre muncitori, grupurile libertare din țară de la începutul secolului XX au încercat să-și răspândească publicațiile, în special *Revista Ideei*. Documentele Siguranței arată și ele această tendință de a răspândi revista, în acest scop, Mușoiu încredințându-i lui Ion Mihăescu „Chimistul” (Mihăilescu în document), muncitor apropiat de anarhiști ce lucra la Arsenalul armatei și membru în comitetul de conducere al sindicatului metalurgiștilor, mai multe numere a revistei alături de câteva broșuri libertare pentru a le distribui lucrătorilor²¹. Revista se regăsește la o percheziție efectuată de autorități la locuința lui Petre Popescu, muncitor în mai locuri din țară și unul din membri cercului libertar *Râvna*, aici găsindu-se 37 numere din *Revista Ideei*, cărți anarhiste și socialiste, 13 numere din ziarul *Munca*, 60 din *România Muncitoare* și 2 din *Lumea Nouă*.²²

Revista lui Mușoiu și Zosin nu a fost singura gazetă libertară, însă ea a fost cea care a avut cea mai lungă existență. Un alt periodic este *Vremuri Noi* ce are subtitlul *Organ comunist libertar*, el având cel mai probabil o circulație ceva mai restrânsă. Nu am reușit să identificăm tirajul, însă o listă²³ cu abonații ziarului și cu cei care au

---

¹⁹ ANIC, fond *Amintiri, memorii și însemnări*, 67.

²⁰ ANIC, fond *Direcția generală a poliției și siguranței generale 1898-1917*, inv. 722, dosar 8/1905, 119-119 (v).

²¹ ANIC, fond *Direcția*, dosar 17/1908, 3.

²² ANIC, fond *Direcția*, dosar 20/1908, 45.

²³ ANIC, fond *Direcția*, dosar 48/1908, 155-155 (v).

intrat în contact cu cercul ce poartă același nume, indică 60 de persoane, români și evrei, din diferite orașe din țară plus aproximativ cinci persoane din Viena și Paris. Numele vehiculate mai apar în diferite rapoarte și note ale Siguranței ca fiind membri în cercuri libertare, însă un lucru interesant este faptul că apare și numele lui Ștefan Gheorghiu.

Din cele două numere ale revistei *Vremuri noi* de care dispunem, putem că aborda în principal probleme de teorie, încercând să explice anarhismul și sindicalismul. În articolul de fond din primul număr²⁴ se precizează că anarhismul respinge morala lumii de azi și nu înseamnă dezordine, așa cum burghezii îi schițează pe libertari. Ordinea clasei de mijloc e aceea în care oamenii sunt aruncați în temnițe sau exilați, pe când dezordine e recunoașterea drepturile celor de jos, astfel că libertarul este un dezordonat. El mai este și un ateu în cel mai pur sens al cuvântului, adică o persoană ce nu mai crede în divinitate, rege sau stat. Într-un alt articol²⁵ definiția anarhistului e puțin diferită căci nu pune accent pe atitudinile și acțiunile societății existente în care un anarhist e cel ce se opune acestora. Aici libertarul e cel care nu aderă la o doctrină, argumentând că ce azi pare fals, în viitor se poate dovedi adevărat, astfel că anarhistul e cel care posedă un spirit critic mai dezvoltat.

Revenind la asemănarea dintre cele două curente de stânga, anarho-sindicalismul este descris ca făcând parte din aceeași tradiție. Inițial socialismul apare sub forma sa utopică, pentru ca mai apoi Marx și Engels să-i dea forma științifică, punând accentul pe importanța materialismului economic, iar urmașii lor s-au concentrat asupra luptei politice. Nici o parte a anarhiștilor nu scapă de critici deoarece ei au adoptat individualismul extrem ce a avut ca efect apariția terorismului. Între aceste două curente greșite apare sindicalismul (mai întâi în Franța) care în sine nu e o noutate, ci doar „doctrina socialistă limpede și scuturată de toate ciupercile”.²⁶

Amestecul doctrinar este scos în evidență și de rapoartele autorităților, autorii acestora observând diversitatea etnică și influențele din afara țării. În acest sens, comisarul Dașchievici sublinia importanța evreilor în mișcarea socialistă, scoțând însă în evidență și multitudinea de idei existente cum ar fi marxismul, anarhismul bakunist, nihilismul și sindicalismul francez²⁷. Plecând de la afirmația criminalistului Garraud (probabil René Garraud), o altă dare de seamă menționează că anarhismul este consecința apariției socialismului, poziție întărită de argumentul că asociația *Cercul anarhist libertar* din țară nu a existat până la apariției cercului *România Muncitoare*.²⁸

²⁴ „Cuvântul nostru”, *Vremuri noi*, I/1, 18 octombrie 1908, 1-2.

²⁵ Văcărescu, „Definiții”, *Vremuri noi*, I/2, 28 decembrie 1908, 3.

²⁶ Racmetof, „Sindicalismul”, *Vremuri noi*, I/1, 18 octombrie 1908, 2-4.

²⁷ ANIC, fond *Direcția*, dosar 77/1911, 2-2 (v).

²⁸ ANIC, fond *Direcția*, dosar 48/1908, 152-152 (v).

Anarhismul și clasa muncitoare

Similitudinile dintre anarhiști și socialiști se reflectă și în notele Siguranței sau mai bine zis a agenților care urmăreau unele persoane de interes din rândul celor două grupuri și care participau la adunările cercurilor politice și a sindicatelor. O parte din aceștia fiind ei înșiși muncitori. Încercările de a stabili simpatiile unor lucrători sau persoane apropiate de mediul muncitoresc sunt îngreunate și de faptul că locurile de socializare se întrepătrund uneori căci libertarii și socialiștii puteau face parte din sindicate, puteau merge la întrunirile *României Muncitoare* sau la localurile unde muncitorii se adunau de obicei. În continuare, pe baza documentelor de arhivă, vom face o scurtă descriere a trei persoane ce au aderat la anarhism.

Ion Neagu sau Iuliu Negulescu în unele documente s-a născut la 1876 în comuna Meteleu din județul Buzău, intrând încă din 1902 în atenția poliției datorită corespondenței cu unii anarhiști (sunt menționați un evreu și doi români). La 1907 el era administratorul unei moșii din județul Ilfov. Soția sa, fiică de preot și sora unui subcomisar de poliție,²⁹ a fost de asemenea adeptă a anarhismului³⁰. În alt loc el este descris ca fiind socialist ce în anul 1909 ținea conferințe la clubul *România Muncitoare* din București unde vorbea despre propagandă. Neagu descrie propaganda ca fiind de două feluri: directă și indirectă, prima fiind cea făcută prin întruniri, iar cea indirectă prin publicații. Îndeamnă la a merge prin sate căci țăranii ar fi clasa cea mai ușor de convins, însă propagandistul nu trebuie să menționeze că este socialist, anarhist sau altele ce îl poate speria pe țăran³¹. La 1910 el este descris ca fiind din nou anarhist ce din poziția sa de funcționar al cooperativei *Poporul* propagă ideile libertare printre muncitori, îndemnând la organizarea după modelul sindicalismului francez. El ar mai fi tradus o broșură a lui Paul Luis despre acest subiect, ea apărând în biblioteca *Revistei Ideei*.³²

Un alt personaj care aparține ambelor lumi este Samuel Grunberg, evreu pământean născut la București care la 1910 avea 19-20 de ani, membru al cercului *România Muncitoare* de 2 ani și în contact cu Panait Mușoiu de 6 luni.³³ Nu a avut o meserie stabilă, lucrând în instalații la o clădire nouă,³⁴ apoi funcționar la fabrica Abramovici, fiind și membru al sindicatului funcționarilor comerciali,³⁵ dar și voiajor³⁶. Descriș drept „socialist libertar”,³⁷ e invitat la o adunare la Mușoiu pentru a sărbători 10 ani de la înființarea revistei acestuia,³⁸ în același timp ocupându-se cu propaganda anarhistă printre muncitori, mai ales printre cei

²⁹ ANIC, fond *Direcția*, dosar 29/1907, 7.

³⁰ ANIC, fond *Direcția*, dosar 29/1907, 2.

³¹ ANIC, fond *Direcția*, dosar 29/1907, 36-37 (v).

³² ANIC, fond *Direcția*, dosar 29/1907, 30.

³³ ANIC, fond *Direcția*, dosar 53/1910, 8.

³⁴ ANIC, fond *Direcția*, dosar 53/1910, 24.

³⁵ ANIC, fond *Direcția*, dosar 53/1910, 29.

³⁶ ANIC, fond *Direcția*, dosar 53/1910, 34-35.

³⁷ ANIC, fond *Direcția*, dosar 53/1910, 23.

³⁸ ANIC, fond *Direcția*, dosar 53/1910, 6.

socialiști.³⁹

În cazul lui Theodor Bănculescu (Bănculescu în unele documente) contradicțiile dintre diferitele rapoarte ale Siguranței sunt destul de mari. Născut în 1886 la Moinești în județul Bacău într-o familie cu patru copii, Bănculescu a absolvit școala de meserii din Bacău, iar în anul 1907 lucra la atelierele CFR din capitală.⁴⁰ La 1907 este menționat faptul că deși membru al cercului *România Muncitoare*, el este abonat și la *Revista Ideei*, fiind înclinat spre ideile libertare⁴¹. În același an, într-un raport el este descris ca fiind un socialist convins ce merge regulat la ședințele cercului și nu prezintă vreun pericol pentru siguranța statului⁴². O descriere cu totul diferită o face unul dintre următorii lui angajați de Siguranță, acesta declarând că Bănculescu i-a spus că intenționează să facă un cerc restrâns cu scopul de a asasina pe cei ce, în opinia acestuia, se fac vinovați de uciderea țăranilor din timpul răscăleii, persoanele menționate fiind D.A. Sturdza, Ionel Brătianu și Vasile Morțun.⁴³

Principala cauză a aderării unor muncitori la socialism era nemulțumirea față de societatea existentă, chiar dacă nivelul înțelegerii doctrinei socialiste de către aceștia este discutabil. Muncind multe ore în fabrici și ateliere în condiții grele, aflați la marginea societății urbane, uneori literalmente căci mahalalele unde aceștia locuiau se aflau la marginea orașelor și simțindu-se ignorați de politicienii vremii, un grup care promite nu doar schimbarea radicală, ci și faptul că viitorul este al muncitorilor, trebuie să fi fost atractiv pentru unii.

Într-un mod similar, adepții anarhismului erau și ei nemulțumiți de societatea existentă, însă la aceștia mai putem adăuga și dezamăgirea produsă de socialism. Diferențele ideologice nu întotdeauna au contat foarte mult, dovadă și faptul că o parte a rămas oarecum apropiată de mediul socialist, unii revenind în mișcare, alții folosindu-se de prezența în mediul muncitoresc pentru a propaga ideile libertare. Chiar și poeziile din presa anarhistă (vezi Anexa I) îi descrie pe muncitori ca fiind exploatați de sistemul socio-economic existent, dar și neglijați de familie.

Același Samuel Grunberg⁴⁴ făcea propagandă printre muncitorii adunați în diferite locale spunând că urmând socialismul nu vor ajunge nicăieri și vor fi în continuare urmăriți de agenții Siguranței și numai cu ideile anarhiste vor eradica burghezia. Clasa de mijloc e ținta și pentru Samuel Margulis,⁴⁵ el scoțând în evidență automobilele și banii cheltuiți pe distracție ce un muncitor nu-i câștigă nici într-un an.

În unele cazuri nu doar dezamăgirea față de societatea existentă îndeamnă

³⁹ ANIC, fond *Direcția*, dosar 53/1910, 12.

⁴⁰ ANIC, fond *Direcția*, dosar 102/1907, 3.

⁴¹ ANIC, fond *Direcția*, dosar 102/1907, 2.

⁴² ANIC, fond *Direcția*, dosar 102/1907, 11.

⁴³ ANIC, fond *Direcția*, dosar 102/1907, 6.

⁴⁴ ANIC, fond *Direcția*, dosar 53/1910, 12.

⁴⁵ ANIC, fond *Direcția*, dosar 49/1910, 7.

muncitorii spre anarhism, ci și nedreptățile (cel puțin în opinia celor aflați în cauză) făcute de conducerea socialiștilor, așa cum C. Covaci din Galați își descria situația la o întrunire a unui „*cerc socialist revoluționar*”, el fiind expulzat în 1908 deoarece a făcut propagandă pentru cercul socialist. La aceeași întrunire, un alt muncitor critica și el pe social-democrați, făcându-i hoți, însă el e nemulțumit și de politicienii de la București, alături de serviciul de Siguranță din Galați.⁴⁶ Interesant este și faptul că acest cerc revoluționar nu a fost înființat de muncitori sau de intelectuali, ci de căpitanul Varlaam Ghițescu, de loc din Fălticeni și veteran al Războiului de Independență ce ulterior a deschis o fabrică la Galați.⁴⁷

Obiecțiile față de socialiști cuplate cu starea materială precară sunt îndeajuns pentru adeziunea la curentele libertare în cazul lui Petre Popescu, care pe la 1908 a invitat mai multe persoane în locuința sa din București, printre care și Theodor Băncilescu și Ion Mihăilescu „Chimistul”. Aceștia criticau liderii social-democrați, cotizațiile și chetele ce se făceau la club, vrând să înființeze o nouă organizație.⁴⁸ În cadrul unei alte întruniri discuțiile sunt mai radicale, Mihăilescu vorbind despre modul cum poate fi produsă o bombă sau cum poate fi otrăvită armata.⁴⁹ Starea materială a lui Popescu era precară, el încercând să plece în diferite orașe pentru a-și găsi de lucru. El a mers la Viena⁵⁰ unde nu și-a găsit de lucru și nu avea destulă mâncare; la București, unde era descris ca fiind bolnav și lipsit de îmbrăcăminte și încălțăminte⁵¹; și la Ploiești⁵², unde umbla pe străzi într-o situație asemănătoare. Într-o scrisoare el se plângea (probabil autorităților) de faptul că măsurile luate contra lui îl împiedică să-și găsească un loc de muncă și să aibă un trai decent.⁵³ Socialiștii din Ploiești sunt îngrijorați de starea acestuia, ei formând o comise condusă de Ștefan Gheorghiu ce merge la șeful poliției pentru a încerca să-i găsească de lucru, în caz contrar nu vor fi garanta pentru faptele acestuia.⁵⁴

În concluzie, anarhismul a pătruns în Vechiul Regat într-un mod asemănător cu socialismul. În perioada primei mișcări socialiste, anarhismul nu pare că s-a răspândit în mediul muncitoresc, chiar dacă în oficiosul social-democraților apar articole care-l atacă și Ioan Nădejde îl folosește ca unul dintre motivele pentru care a părăsit mișcarea. Noile organizații și sindicate apărute după 1900 includ mai puțini intelectuali, astfel că rolul muncitorilor este unul mai important, cu toate acestea însă, Panait Mușoiu rămâne o personalitate importantă în mediul libertar. El și Zosin publică *Revista Ideei* ce va deveni cea mai longevivă publicație anarhistă din țară și care va fi răspândită și printre muncitori. Efectul este acela că după 1900

⁴⁶ ANIC, fond *Direcția*, dosar 15/1900, 32.

⁴⁷ ANIC, fond *Direcția*, dosar 15/1900, 10.

⁴⁸ ANIC, fond *Direcția*, dosar 19/1908, 17.

⁴⁹ ANIC, fond *Direcția*, dosar 19/1908, 19.

⁵⁰ ANIC, fond *Direcția*, dosar 19/1908, 62.

⁵¹ ANIC, fond *Direcția*, dosar 19/1908, 99.

⁵² ANIC, fond *Direcția*, dosar 19/1908, 93.

⁵³ ANIC, fond *Direcția*, dosar 19/1908, 118-119.

⁵⁴ ANIC, fond *Direcția*, dosar 19/1908, 100-100 (v).

au apărut lucrători ce au aderat la un moment dat la anarhism și care uneori au încercat să înființeze cercuri libertare ce de multe ori au avut existență efemeră cu membri ce aparțineau în general clasei muncitoare, dar uneori includeau și elevi sau studenți.

Anexe

Anexa I

Anarhist

Închis în ziduri uriașe, privesc văzduhul depărtat.
 Cu gândul măsuram viața și traiul ăsta blestemat:
 Îmi aminteam copilăria, lipită de ori-ce dulceață
 Nenorocirile ce 'ntr'una am îndurat în viață,
 Lipsit de pâine și de casă, copil, pe drumuri aruncat,
 De nepăsarea părintească. În marea asta-am înotat:
 M'am zvârcolit în spasmuri crunte, în chinuri, lipsuri și nevoi,
 Ne-având nimic în lumea asta, cu ce durerea să'mi ogoi:
 Vre-o rază dulce, de iubire, de mamă, de frate sau amic,
 A mea viață n'ă încălzit-o... N'avui nimic, nimic, nimic...
 Strein, cu toți priveau la mine, pe veci sărmanul oropsit,
 Și blestemat de cruda soartă să fiu de-a pururi chinuit.

Zbura departe a mea gândire, în spre trecutul depărat,
 Când, singurel, în lumea asta, neconținut m'am tot luptat,
 Cu frigul, arșița și moartea, cu lipsuri, boli și nemâncare,
 Cu a omenirei răutate, cu al ei venin și nepăsare,
 Lipsit de ori-ce bune sfaturi, de-o călăuză de-un iubit,
 De-un suflet nobil și blajin... Pe atunci, ah, cât n'am suferit...
 Și am tot muncit, o viață întreagă, ca să ajung la un liman,
 La vreo punte de scăpare. Dar, vai, cu toate am fost în van.
 În van a fost ori-ce încercare, în van era ori-ce făceam.
 De a capăt iar reîncepeam lupta, și iar din nou zdrobit cădeam.
 Fatalitatea neînțeleasă mă urmărea fără 'nctare,
 Și ori și unde 'ntorceam ochii, vedeam că nu mai e scăpare,
 Că-s hotărât în veci să sufăr și 'n suferință să mă sting,
 Și-o mulțumire sufletească eu nici odată să ating.
 De multe ori, credeam în mine că soarta asta s'o schimba:
 Dar tocmai când să zic «ajuns-am », ca un mirgiu îmi scăpa.
 Se spulbera toată clădirea, cu atâtea chinuri înjghebată,
 De o suflare, de o nimica... Fatalitatea ne'ndurată...
 Lipsit de dragostea de mamă, persecutat de toți, de toate,
 Și până-n suflet cătrănit, de-a omenirei răutate,
 De viclenia și necinstea, de jaful omului de om.

M'am scuturat de orice iluzii, precum s'ar scutura un pom
Iar când văzui mai de aproape armata lumii proletară,
Exploatarea nemiloasă, ne'nchipuită de barbară,
La care dânsa e supusă, de-o ceată întreagă de tâlhari,
Ce fură, omoară și tortură, bandiți, năpraznici, temerari,
Proteguiți de legi, armată, de tribunale și de regi:
Viața lor, tu, om cu suflet numai decât o înțelegi...
Iar când ajunși lihniți, pe drumuri, lipsiți de-o vatră, de căldură,
Schilozii de boli, de nemâncare, supuși la chinuri, la tortură,
Dacă îndrăsnesc a scoate capul, să-și ceară dreptul la viață
Să protesteze în contra celor, ce în desfrâuri se răsfață,
Să ceară pâine pentru dânșii și pentru cei din jurul lor,
Să-și ceară dreptul sus și tare, să sfarme lanțu-asupritor:
Li se dau gloanțe 'n loc de pâine, și 'n loc de case, pușcării:
Prin sânge, plumb și baionete, îi șterg din cartea celor vii...
Un proletar și eu, ca dânșii, ce de-o potrivă am suferit
Atât amară nepăsare, cum de-o potrivă am simțit,
În starea căror și eu însumi, vai, astăzi încă mă găsec,
Se poate oare de am suflet, în chip egal să nu simțesc?...
Se poate oare ca durerea, ce din pruncie am încercat,
Ca lipsa, frigul și obida, ce de copii am suportat,
Ca înstrăinarea de părinți, care în veci nu m-au iubit,
Și care în contra-mi tot-d'auna, cu nepăsarea m'au strivit,
Ca lipsa unei dulce inimi, ce, prin iubirea-i arzătoare,
Să înveselească a mele zile, uitate în veci de caldul soare,
Ca lipsa unui bun prieten, energic, viu, de cinste plin,
Pe-altarul sfânt al dezrobirei, cu el alături să mă închin.
Se poate oare toate acestea, să nu fi avut vre-un rezultat
Asupra întregi mele vieți, asupra traiu-mi zbuciumat?...
Să nu mă îndemne în spre revoltă, în spre o cruntă răzbanare
În contra a tot ce-i mizerabil, nedrept și rău, exploatare,
Să nu-mi răzbun în contra celor, ce îndrumează ai noștri pași
Spre disperare, făcând singuri, din noi, amarnici ucigași?
Să nu-mi răzbun, să n'alergi oare la bombe, puști și dinamită,
Când vezi că astăzi nu se poate o viață bună și cinstită,
Când vezi exemple de corupții, ce zi cu zi ne dau cei mari,
Când vezi că însuși ei omoară, ca niște ucigași vulgari,
Când singuri ei te îndrumează, și te împing și te silesc
S'alergi la fapte disperate, să sfărmi tot ce-i mișelesc?...
Când singuri sunt care crează omorători și asasini,
Ca mai apoi să înfunde ocna și să înalțe ghilotini,
Spre a nimici pe aceia care, împinși de boli și nemâncare
S-au răsvrătit ș'au alergat cu drept cuvânt la răzbanare

Când au văzut că ei dreptatea de nicăeri n' o pot avea
Și n' au voit să moară în drum ca lașii, fără a-și răsbuna.

Aglomerate astea toate și strânse una câte una,
Atât amar de suferință, ce-am îndurat în tot-d'auna,
Viața mea fiind oglinda atâtor mulți obijduiți
Îngenunchiat și eu de soartă, cum sunt atâți nenorociți,
Am priceput a lor durere, durere proprie a mea
Am înțeles a lor dorință, dorință intimă a mea,
A lor dreptate am priceput-o, și 'n dreptul sfânt de răzbunare,
Într'însul grămăditam, toată speranța noastră de scăpare,
S-or pierde vieți nemăsurate, torturi prea multe om suferi,
Cu al nostru sânge, eșafode, prea multe încă s'or stropi.
Dar după urma acestor jertfe, un soare nou se va 'nălța:
Icoana noastră, Anarhia, măreț atunci va triumfa,
Și 'n raza-i caldă de iubire, egal pe toți ne-o înfășura.

Am suferit martirul vieții și m'am luptat pentru dreptate,
M'am răsvrătit cu 'nverșunare în contra tot ce-i strâmbătate
Pe-altarul sfânt al dezrobirei, cu drag, viața mi-am jertfit
Și nu regret de atâtea chinuri ce pentru dânsa am suferit.
Am îndurat martirul vieții, mai tot atâta cât și Crist:
Și 'mpins de-o dreaptă răzbunare, de mult ajuns' am Anarhist.

Al. C. Stegăreanu⁵⁵

---

⁵⁵ Al. C. Stegăreanu, „Anarhist”, Vremuri noi, I/2, 28 decembrie 1908, 7-8.